

NAVIGASJONER

I BARNE- OG UNGDOMSLITTERATUREN

Bjarne Markussen, Kaj Berseth Nilsen og Svein Slettan (red.)

Navigasjoner i barne- og ungdomslitteraturen

Rolf Romøren

Navigasjoner i barne- og ungdomslitteraturen

Festskrift til Rolf Romøren

Bjarne Markussen, Kaj Berseth Nilsen og Svein Slettan (red.)

© Portal forlag 2013

ISBN: 978-82-92712-50-4 (trykt)
978-82-92712-90-0 (PDF)

Design: Apostolos Spanos, Script

Omslag: Brandon Leach

Omslagsbilde: Per Ove Sødal

Alle henvendelser om denne boken kan rettes til:

Portal forlag AS

Gimlemoen 19

4630 Kristiansand

www.portalforlag.no

post@portalforlag.no

Det må ikke kopieres fra denne boken i strid med åndsverkloven
eller fotografiloven eller i strid med avtaler inngått av KOPINOR,
interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Tabula gratulatoria

Liv Marit Aksnes og Sveinung Time, Norheimsund	Alf Kjetil Igland, Kristiansand
Adrian Førde Andersson, Kristiansand	Siri Ingvaldsen, Dale i Sunnfjord
Nils Rune Birkeland, Kristiansand	Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo
Tone Birkeland, Bergen	Inger og Ernst Håkon Jahr, Kristiansand
Agnes-Margrethe Bjorvand, Søgne	Kristel Jensen, Kristiansand
Anne Bjørkvik, Lillesand	Magnus Thunes Jensen, Kristiansand
Ulf Boëthius, Uppsala, Sverige	Ruth Jenssen, Vik i Hole
Reidun Bottenvann, Bodø	Per Olav Kaldestad, Stord
Tove Bull, Tromsø	Ole Karlsen, Løten
Gunnar Bustø, Kristiansand	Hanne Kiil, Oslo
Maj Asplund Carlsson, Trollhättan, Sverige	Lise I. og Lars Anders Kulbrandstad, Ridabu
Center for Børnelitteratur, København, Danmark	Gunhild Kvåle, Kristiansand
Nina Christensen, København, Danmark	Toril Bang Lancelot, Oslo
Merete Elnan, Kristiansand	Anne Kristin Lande, Oslo
Martin Engebretsen, Kristiansand	Unni Langås, Kristiansand
Føroyamálsdeildin, Fróðskaparsetur Føroya, Tórshavn, Færøyene	Paul Leer-Salvesen, Kristiansand
Melissa Gjellstad, Grand Forks, USA	Anne-Mette Liene, Kristiansand
Nina Goga, Bergen	Litteraturvetenskapen vid Åbo Akademi, Finland
Bente Velle Hellang, Kristiansand	Andreas G. Lombnæs, Oslo
Jan K. Hognestad, Egersund	Anne Løvland, Kristiansand
Gunnar Horn, Kristiansand	Kjell-Arild Madssen, Volda
Helene Høyrup, Aalborg, Danmark	Bjarne Markussen, Kristiansand
Laila Haakonsen, Søgne	Ingeborg Mjør, Bergen
	Ole Peder Moy, Fevik

Eva Maagerø, Nøtterøy	Dagrun Skjelbred, Tønsberg
Gudlaug Nedreliid, Kristiansand	Anna Karlakov Skyggebjerg, København, Danmark
Solbjørg Tormodsdotter Nes, Kristiansand	Anne Kari og Svein Slettan, Kristiansand
NORLA, Oslo	Jon Smidt, Trondheim
Marit Aamodt Nielsen, Kristiansand	Trine Solstad, Nøtterøy
May-Birth Ohman Nielsen, Kristiansand	Apostolos Spanos, Kristiansand
Kaj Berseth Nilsen, Kristiansand	Idar Stegane, Bergen
Norsk barnebokinstitutt, Oslo	Ellen Steinsland, Kristiansand
Aslaug Nyrnes, Bergen	Anna Beate Storm-Larsen, Tønsberg
Åse Marie Ommundsen, Asker	Åsfrid Svensen, Oslo
Janina Orlov og Ulf Stark, Lidingö, Sverige	Svenska barnboksinstitutet, Stockholm, Sverige
Pedagogisk senter, Oppvekstsektoren, Kristiansand kommune	Sonja Svensson, Stockholm, Sverige
Sylvi Penne og Harald Bache-Wiig, Lysaker	Kjetil Kro Sørborg, Kristiansand
Elisabeth Tallaksen Rafste, Oslo	Inger Margrethe Tallaksen, Kristiansand
Gro-Renée Rambø, Kristiansand	Anne-Stefi Teigland, Bergen
Astri Ramsfjell, Trondheim	Jahn Holljen Thon, Kristiansand
Kari og Pål Repstad, Kristiansand	Elise Seip Tønnessen, Kristiansand
Kim Reynolds, Newcastle, Storbritannia	Karin Beate Vold og Jon Østbø, Oslo
Ulla Rhedin, Halsbäck, Sverige	Magnhild Volland og Olav H. Straume, Søgne
Gunvor Risa, Stavanger	Jean Webb, Worcester, Storbritannia
Åse Rostvåg, Kristiansand	Marit Wergeland-Yates, Søgne
Mari Sagulin, Kristiansand	Boel Westin, Stockholm, Sverige
Jorunn Seljeseth, Kristiansand	Signe Mari og Sverre Wiland, Kristiansand
Nora Simonhjell, Aarhus, Danmark	Lars Rune Waage, Bergen
Gunvor Sjølie, Hamar	Anne Marie Øines, Horten
Anne-Kari Skarðhamar, Skedsmokorset	Einar Økland, Valevåg
Kjell Erik Skaug, Grimstad	Kristin Ørjasæter, Oslo
Martin Skjekkeland, Kristiansand	

Innhold

Forord	13
INNENRIKS	
Tone Birkeland Poesi og provokasjon. Hans Sande som barnebokforfattar	17
Bjarne Markussen Tunneltrøbbel. Om Knutsen & Ludvigsens tre første plater	32
Svein Slettan Mekanisk og levande. Om humor i Bjørn Ingvaldsens seriebøker	46
Åsfrid Svensen Fredløs i fortellingenes skoger. Ragnar Hovlands ungdomsroman <i>Fredlaus</i>	59
Åse Marie Ommundsen "Spennende – Interessant - Lærerik". Indremisjonsforlagets prisvinnende guttebøker fra 1937	72
Kaj Berseth Nilsen "Dikkedarer blir det alltid". Hamsuns <i>Victoria. En kjærlighets historie</i>	87
Astri Ramsfjell Å fortelle seg selv. En tekst om barndomsminner	101
Gunvor Risa "Noget om Moerskabslæsning". Lesing, skole og litteratur i Norge i første halvdel av 1800-talet	112
Sverre Wiland Dannelsestenkningen i norsk skole og norskfagets dannelsespotensial	121

OVER GRENSENE

Eva Maagerø og Elise Seip Tønnessen Pappabøker for gutter og jenter	137
Nina Christensen Børnelitteraturkritik mellem æstetik og etik. Receptionen af Stian Holes Garmann-trilogi i Danmark	154
Nina Goga Å lese et inventar. Om boksamlinger i bildebøker som kulturelt ladet og litterært dannende topotopos	165

UTENRIKS

Ulla Rhedin Jan Lööfs bilderboksvärld. Om fiffiga pojkar, naiva gubbar och vackert skrot	179
Agnes-Margrethe Bjorvand "Här finns så mycket märkvärdigt". Natur i Astrid Lindgrens bildeböcker	198
Nora Simonhjell "Lever du än, Alfred?". Ein liten diskusjon om ulike syn på sjukdom i Emil-bøkene	216
Unni Langås I bruddets tegn. <i>Ronja rövardotter</i> som kritikk av kjønnsnormer	226
Åse Rostvåg Pappa i et kvinneunivers. Farsskikkelsen i Maria Gripes <i>Skuggan över stenbänken</i>	237
Anna Karlskov Skyggebjerg Vidnesbyrdlitteratur for børn. Skildringen af ekstreme barndomsoplevelser og overgreb i aktuelle danske børnebøger	247
Anne-Kari Skarðhamar Surrealisme med didaktisk perspektiv? Thórarinn Leifsson om kannibaler og gullhunger	257

Harald Bache-Wiig	
Mennesket i insektland. Om Godfried Bomans <i>Erik i insektland</i>	
og om en adaptasjon for vår tid	269
Kristin Ørjasæter	
Tarzan – en ny start for menneskeheten?	280
Jean Webb	
Hungry Cities. A discussion of contemporary approaches towards	
the environment in English children's literature	293
Anne-Stefi Teigland	
Med blod på tann. Om Twilight-universet og vampyrens vandring	
fra enfant terrible til superhelt	303
Bibliografi: Rolf Romøren	315
Bidragssytere	318
Bilderettigheter	323

Forord

¤

Denne boka handler om litteratur for barn og ungdom, og er en hyllest til en nestor i norsk barnelitteraturforskning, Rolf Romøren. I 2011 fyller han 65 år, samtidig som han fratrer sin stilling som førsteamanuensis ved Institutt for nordisk og mediefag, Universitetet i Agder. Her har han i snart 30 år vært en drivende kraft som norsklærer, litteraturformidler og forsker.

Rolf Romøren har et stort engasjement for norskfaget, og han har gått inn i undervisning og utviklingsarbeid med den blandingen av entusiasme, kreativitet og underfundighet som er så karakteristisk for ham. Spesielt interessert har han vært i de estetiske og musiske sidene ved faget, enten det har dreid seg om fabuleringer og fortellinger i barnas egen kultur, gamle og nye strømninger i barnelitteraturen, bildemedienes mangfoldighet eller teksttolkning gjennom drama. Ofte har han sett etter muligheter til å kombinere kunstformer, og det er typisk at hans siste arbeid med fagutvikling har dreid seg om det tverrfaglige studiet "Litteratur, film og teater". Som ungdommelig veteran har han der vært inspirator for studenter som ønsker å kombinere litteraturkunnskap med det å skape film og skuespill.

Rolf Romørens interesse for utviklingsarbeid har også vist seg på videreutdanningsfronten, særlig når det gjelder faget skolebibliotekkunnskap, som han på 1980-tallet fikk laget studietilbud i. Undervisningen kom i møte med mange læreres ønske om oppdatering på moderne barnelitteratur, og studiet ble et viktig bidrag til å bevisstgjøre og profesjonalisere skolebibliotekarene. Etter hvert vokste det fram et fagmiljø knyttet til denne videreutdanninga, flere bibliotekfaglige emner kom til, og det ble satt i gang både forskning, utviklingsprosjekter i skolen og landsdekkende fjernundervisning.

Rolf Romøren kom til lærerutdanninga i 1970-åra med en magisteravhandling om Stein Mehrens lyrikk i bagasjen, men det var barnelitteratur som kom til å bli den forskningsmessige hovedinteressen. Det begynte med utforsking av førskolebarns egne fortellinger, et emne som er morsomt og interessevekkende gjengitt i en artikkel med hovedtittelen "Det er blå himmel i dag, sa løven" fra 1983. Her viser han en faglig orientering som er typisk for mye av det han seinere har skrevet om barnelitteratur. På den ene siden interessen for barns eget perspektiv, det å fange inn hva barn er opptatt av – i denne sammenhengen barns egne fortellinger, i andre sammenhenger barns foretrukne litteratur. På den andre siden interessen for å framheve slikt som går "på tvers av våre tilvante fore-

stillinger”, som han uttrykker det, sansen for det paradoksale og utfordrende, gjerne subversive.

Begge disse interessene tok Rolf Romøren med seg inn i sitt mangeårige forskningsarbeid om de gamle guttebøkene, populært lesestoff som lenge var ignorert blant litteraturforskerne. Han har bidratt betydelig til å kaste lys over feltet gjennom en rekke gode og underholdende artikler om bøker og forlagshistorie, der det legendariske guttebokforlaget Windju Simonsen står særlig i fokus. I historiske gjennomganger har han vist oss hvor stort guttelesernes engasjement for denne litteraturen var i første halvdel av 1900-tallet, og hvor opptatt forleggerne var av å holde kontakt med de unge, søke seg fram til hva som opptok dem. Her var bokmediet virkelig på høyde med tida og leserne! I studier av bøker møter vi Rolf Romørens sans for kompleksitet og spenningsmønstre i tilsynelatende enkel barnelesning. Når han i en artikkel fra 2003 ser på Edgar Rice Burroughs’ første Tarzan-bok, en salgssuksess for forlegger Windju, fester han seg ved at den er ”ei meir kompleks forteljing enn venta”, og framhever for eksempel det interessante kapitlet om Tarzans vei inn i bokstavenes verden, ofte utelatt i seinere adapteringer og filmversjoner. Han fascineres også av den allestedsnærværende fortelleren og hans elegante ironi. Artikkelen ”Men gutterne vil kanskje ha det slik? Trygve Hjorth-Johansens guttebøker fra mellomkrigstida” (1991) går gjennom forfatterskapet til en annen guttebokforfatter etter Rolf Romørens hjerte, en rufsete Oslo-journalist som skrev spennende fortellinger fra eksotiske strøk med interessante kulturkonfrontasjoner, framstilt med ambivalens og ”ironisk tvetydighet”. Både i denne artikkelen og den om Tarzan-bøkene er ellers den dekonstruktive orienteringen i tekstanalysen kombinert med en varmhjertet entusiasme for bøkenes evne til å engasjere leseren.

Rolf Romørens interesse for en dekonstruktiv tilnærming til tekster finner vi igjen i et par markante teoretiske bidrag fra 1990-tallet. I 1994 bidro han med et kapittel om nettopp dekonstruksjon i boka *Veier til teksten. Littereturteori og analysepraksis*, der han knyttet sammen den teoretiske gjennomgangen med en analyse av Cora Sandels novelle ”Barnet som elsket veier”. Året etter publiserte han en teoretisk artikkel som har vært mye påaktet i barnelitteraturforskningen, ”Barnelitteratur, modernitet og modernisme – perspektiv og forskningsoversikt”. Her spør han på karakteristisk lett ertende vis: ”Er det nå så sant, som mange hevder, at barnelitteraturen har levd sitt eget beskyttede liv, isolert fra den ”egentlige” (voksen) litteraturen?” Gjennom et historisk lengdesnitt med mange litteraturreferanser får vi så en refleksjon over modernitetens avtrykk i barnelitteraturen, som den voksnes ”ulykkelige bevissthet om egen avstand til barndommen”, ”en gradvis undergraving av vokseninstansen i tekstene” eller som ”en tvetydig tematisering av oppdragelsens (u)rimelighet”.

På 1980-tallet var Rolf Romøren en av dem som gjorde en pionerinnsats for å få samlet et miljø av norske barnelitteraturforskere, ikke minst gjennom en rekke arbeidsseminar der både etablerte fagfolk og nykommere deltok. Store oppgaver var uløste på dette feltet, og fruktene av seminarvirksomheten og nettverksbyggingen viste seg i betydelig økende publisering i norsk barnelitteraturforskning

de kommende tiårene. Rolf Romøren knyttet også tidlig bånd til andre forskere i Norden, og etter hvert har nettverket hans utvidet seg til fagfolk fra hele verden, ikke minst gjennom forskningsorganisasjonen International Research Society for Children's Literature (IRSCL). Her har han sittet i styret, og han var hovedarkitekt for organisasjonens konferanse i Kristiansand i 2003. Det er morsomt å være vitne til den aktive og utadvendte holdningen hans på slike internasjonale faglige samlinger. Med sin sosiale og inkluderende personlighet har han gjort mye for å knytte sammen fagfolk fra ulike nasjonaliteter, og styrket sansen for et internasjonalt perspektiv i norsk barnelitteraturforskning.

Det er vanskelig å sondere mellom det faglige og det menneskelige når det gjelder Rolf Romøren. I alle faglige sammenhenger der han har gjort seg gjeldende, står det et tydelig personlig avtrykk igjen. Én side av dette er hans ofte tvisynte tilnærming til saker og ting. Det er ikke alltid så lett å vite hvor en *har* Rolf. Hans sokratiske holdning til det vedtatte og velkjente skaper både munterhet og utfordringer. Samtidig er denne innstillingen smeltet sammen med varme og omsorg for andre. En sterkt ansvarsfølelse for fellesskapet har resultert i en stor innsats i fagforeningsarbeid. Og svært mange har opplevd Rolfs raushet som kollega og venn. Han er raskt til stede med ros og klapp på skulderen, og med tips og idéer til videre arbeid. Ikke sjølhevdede og belærende, men lyttende og forventningsfull. Det handler om å ha syn for hele mennesket. Det ideelle fagmøte for Rolf vil uten tvil også omfatte en seiltur, et bad mellom glitrende bølger, fløytespill og sang. Vi er mange som har nytt godt av hans evner som seiler og navigator.

Navigasjoner i barne- og ungdomslitteraturen inneholder 23 artikler om litteratur for barn og ungdom, skrevet av litteraturforskere fra Norge, Danmark, Sverige og Storbritannia. Her er bidrag om bildebøker, fortellingsbøker, ungdomsromaner og sanglyrikk, i et historisk spenn på godt over 150 år. En rekke forfattere, illustratører og musikere er omtalt. Les om Astrid Lindgren, Ingrid Nyman, Ilon Wikland, Marit Törnqvist, Svein Nyhus, Rachel Bright, Maria Gripe, Stian Hole, Bjørn Ingvaldsen, Ragnar Hovland, Øystein Dolmen, Gustav Lorentzen, Stephenie Meyer, Thórarinn Leifsson, Lotta Geffenblad, Merete Mørken Andersen, Dorthe Emilie Røssell, Oscar K., Dorte Karrebæk, Hilde Kramer, Hans Sande, Gry Moursund, Wenche Øyen, Akin Düzakin, Harald Nordberg, Jan Lööf, Godfried Bomans, Lars Rustbøle, Edgar Rice Burroughs, Bram Stoker og Knut Hamsun.

Tematisk favner boka vidt. Noen av artiklene gir oversikt over forfatterskap, mens andre studerer hvordan bestemte motiver representeres i tekster. Det kan dreie seg om vennskap, kjærlighet, overgrep, natur, byer, sykdom og kjønnssnormer, eller om hvordan boksamlinger kan være meningsbærende i en setting. Noen artikler tar for seg karakteristiske trekk ved barne- og ungdomslitteraturen som sådan: humor, satire, surrealisme og samspillet mellom ord, bilde og musikk. Historiske perspektiver kommer inn i artikler om barnelesning tidlig på 1800-tallet, kristelige

guttebøker fra mellomkrigstida, Tarzan-figurens ideologiske og litterære kontekst, og vampyrenes vandring fra klassiske skrekkfortellinger til moderne populærlitteratur. Didaktisk orienterte er artiklene om forskolelærerstudenters arbeid med egne barndomsminner, og om dannelsestenkningen i norske læreplaner. I tillegg finner vi to resepsjonsstudier som krysser landegrensene: om norske og walisiske barns lesning av samme tekst, og om mottakelsen av en norsk bildebokforfatter i Danmark.

Gjennom dette konglomeratet av temaer og tilnærningsmåter framstår dagens barne- og ungdomslitteraturforskning som variert og vital. God lesning!

Kristiansand, august 2011

Bjarne Markussen, Kaj Berseth Nilsen og Svein Slettan

Poesi og provokasjon Hans Sande som barnebokforfattar

Tone Birkeland

I norsk litterær offentlegheit kjem barnelitteraturen oftast i skuggen av vaksenlitteraturen når det gjeld omtale, blest og interesse. Om det frå tid til annan blussar opp ein debatt med utgangspunkt i bøker utgitt for barn, handlar det mest alltid om bøker ein meiner barn må vernast mot på grunn av barskt eller støytande innhald, eit frittalande språk eller ei litterær uttrykksform som bryt med tradisjonelle skrivemåtar. Desse debattane er ofte forkledd som debattar om *kvalitet*. Det som får varseltrekanten til å blinke, er alltid det same. Har boka høgt konfliktnivå, blir det banna eller nyitta kvardagslege ord om sex, kjem avisoverskriftene der ein grip til karakteristikkar som ”søppel” eller ropar på barnevernet.¹ Det hender at forfattarane tar til motmæle. ”Mitt ærend er ikkje å provosera, men å våga å ta på alvor det som barnet i meg framleis balar med. Å gå til dei stadene i sinnet som står einsame og usikre og nesten utan språk,” seier Rune Belsvik når han måtte ut og forsvare den vesle barneboka *Tjuven* (2008) mot skuldingane om pornografi.² Formidlarar som elles tillegg barns erfaringar stor eigenverdi, er snare til å settje grenser dersom bøkene speglar noe av den disharmoni, uro og tvil som finst i vaksenverda. ”Paradoksalt kan kravet om det enkle, uskyldsrene og likandes litterære universet for barn være en form for gettoisering av barndommen,” hevdar litteraturkritikaren Kjersti Lersbryggen Mørk, som vil bandtvangen i barnelitteraturen til livs (Mørk 2010).

I denne artikkelen vil eg rette søkjelyset på barnebøkene til ein av laushundane, forfattaren Hans Sande. Heilt sidan han i 1972 gav ut diktsamlinga *Lita grøn grasbok*, har Sande blitt oppfatta som ein provokatør i den barnelitterære bokheimen. Han skriv annleis. Han er noko for seg sjølv. Kva er det i denne forfattarskapen som uroar og provoserer og som ofte har gjort han til hoggestabbe for kritikarar og litteraturformidlarar? På kva måte utfordrar han grensene kring barnelitteraturen?

1 ”Kallar barnebøker søppel”. Inge Håvard Aarskog i intervju med Jan Zahl i *Stavanger Aftenblad* 25.01.2011.

Torgrim Eggen: ”Knus de minste”. I *Klassekampen* 8.12.2007.

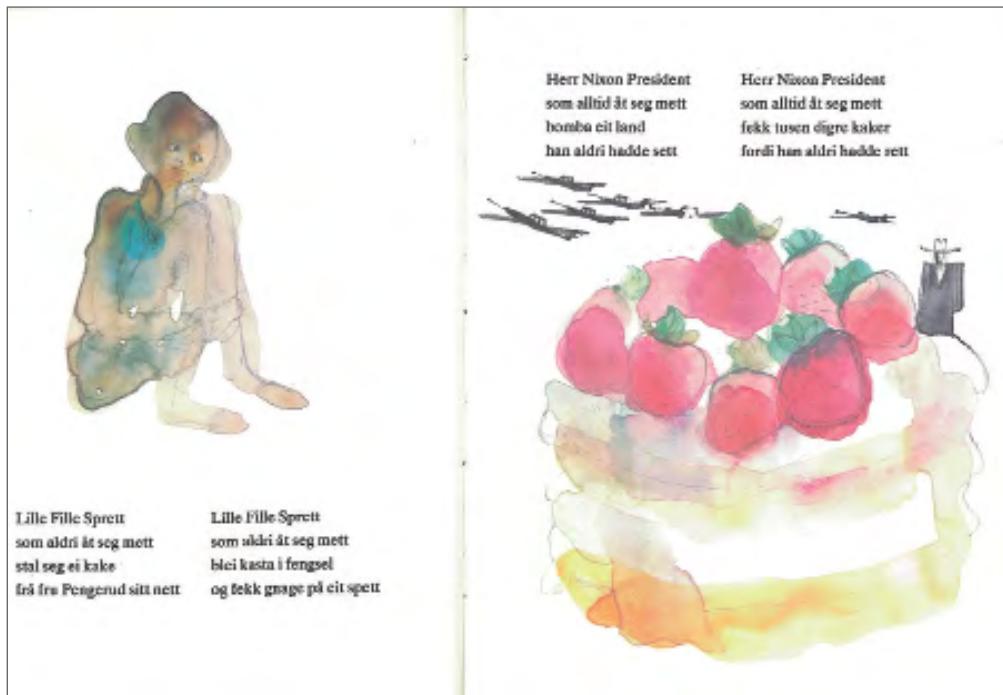
2 Rune Belsvik: ”Porno for barn”. www.nbuforfattere.no/pub/nbu/aktuelt/?aid=926

Farleg lita grasbok

Lita grøn grasbok blei utgitt under psevdonymet Rasmus Lie. Boka med den truskuldige tittelen og dei vakre illustrasjonane av Tonje Strøm Aas skapte politisk rabalder. Forfattaren, som bare tre år tidlegare hadde mottatt Tarjei Vesaas debutantpris for diktsamlinga *Strime*, hadde brått fått ei skrape i lakken.

I ettertid verkar reaksjonane på boka mest uforståelege. Dei fleste tekstane må kunne seiast å vere harmlause rim og regler med innslag av humor og nonsens. I innhald og form knyter dei seg til den munnlege rim- og regletradisjonen, dei har òg slektskap med den poesien barn formidlar til kvarandre gjennom sin eigen barnetradisjon. Den munnlege barnekulturen har alltid hatt ein forkjærleik for overdrivinga og det oppsiktsvekkjande. Slik er det også her, i tekstar om hanen og høna, om den vesle mannen med hol i paraplyen, og om Dumme Dorte Due. Men noen tekstar hadde skarpare kantar og klar adresse. Ein av tekstane som fall mange vaksne lesarar tungt for brystet, refererer til USAs bombing i Vietnam.

Lita grøn grasbok fekk omtale i 22 norske aviser. Ei slik merksemelding er sjeldan innanfor den barnelitterære institusjonen. Grunnen til dei mange oppslaga var at Norsk Kulturråd med fem mot fire stemmer avslo søknaden frå Det Norske Samlaget om produksjonsstøtte. Vedtaket var ideologisk grunngjeve: ”Det er riktig at vi

”Lille Fille Sprett” frå *Lita grøn grasbok*

ikke kan sensurere bort virkeligheten, men når det gjelder små barn må vi i mange forhold oppstre som formyndere”, sa formannen i rådet.³ Trass i manglande støtte, heldt forlaget fast på utgjevinga. Men den vesle, grøne boka møtte motstand frå fleire hald. Størst konsekvensar hadde det at Rådgivende utvalg for Skolebibliotek ekskluderte boka frå si årlege tilrådingsliste. Boka fekk berre unntaksvis plass i skolebiblioteka sine hyller.

I debatten som følgde nytta det lite å hevde at litteratur er litteratur, og at forholdet mellom fiksjon og verkelegheit er komplekst. Ein var meir oppteken av kven som skulle ha innverknad på verdiformidlinga til barn. Striden kulminerte i ei bokutstilling og eit møte i Bergen våren 1976, arrangert av aksjonen *Demokratiets første forsvar er foreldrene*.⁴ Her fekk den ”farlege barnelitteraturen” passet sitt påskrive. Karakteristikkar som ”ekstremistisk”, ”blasfemisk” og ”samfunnsnedbrytande” sat laust. *Lita grøn grasbok* blei hengd ut til spott og spe saman med eit par andre bildebøker, m.a. av Tor Åge Bringsværd og Sven Wernström. Møtet førte til hissig avisdebatt, og juristar og politikarar etterlyste strengare kontroll med skolebiblioteka.⁵

To år etter den famøse aksjonen kom Hans Sande ut med ei ny samling poetiske tekstar for barn, også denne under pseudonym. *Trastedikt* er ein diktsyklus som, med trasten som samlande midtpunkt, tematiserer forholdet mellom sivilisasjon og natur. ”Har du høyrt trastesuset?/ Det er/når hundre trastar flyg i lag” (u.p.). Jamvel om forfatteren også med denne samlinga terga på seg reaksjonar på grunn av friskt og freidig språk, fekk boka stort sett fred for dei store medieoppsslaga. Men heller ikke denne samlinga var å finne i lista frå Rådgivende utvalg for Skolebibliotek. Den pedagogiske institusjonen hadde tydeleg sett forfattaren i skammekroken. Urostempel som raskt blei nagla til Sandes litterære rykte, førte til at andre og viktige kvalitetar ved forfatterskapen lenge blei oversett: leiken, poesien, livsalvoret.

På si eiga heimeside presenterer Hans Sande (f. 1946) seg som ”rotlaus vestlending, presteson, oppvachsen i Naustdal, Førde, Lier, Breim, Austevoll og Bergen” (www.hans-sande.com). I mange år arbeidde han som lege og psykiater før han i 1997 blei forfattar på heiltid. Med over 30 bøker for barn og unge i ulike sjangrar og stemmeleie har Sande vore med på å gi barnelitteraturen eit breiare register av skrivemåtar. Realismeomgrepet blir problematisert og utvida ved at skiljet mellom ei ytre og ei indre verd blir brote ned, fleire tekstar har surrealistiske drag, andre er karakterisert som karnevalistiske. Med sin klare leik- og spelkarakter understrekar tekstane sin eigen fiktivitet, også når dei formidlar eksistensielt alvor. Gong på gong har Sande utfordra den barnelitterære institusjonen gjennom å vinkle barndomen

3 Det formannen i Kulturrådet, Leif J. Wilhelmsen, reagerte mest på ”var indoktrineringen og den sadistiske gleden ved å gi barn sjokk.” Jf. *Dagbladet* 27.11.1972. Haldis Moren Vesaas og Tordis Ørjasæter høyrd til mindretallet som gjekk inn for støtte.

4 Aksjonen *Demokratiets første forsvarer er foreldrene* er referert i *Bergens Tidende* 4.02. og 6.02. 1976 og i *Morgenavisen* 4.02. 1976.

5 *Bergens Tidende* 6.02., 9.02., 11.02., 12.02. og 17.02. 1976, *Morgenavisen* 7.02., 10.02., 12.02., og 13.02. 1976, *Dagbladet* 7.02 og 13.02 1976.

på ein urovekkjande måte. Sjøl formulerer han det slik: ”Eg har tumla mykje i landskapet rundt yttergrensene av det somme meiner ungar og vaksne har godt av” (ibid). For denne forfattaren er barn aldri for små til å få del i vesentlege livsspørsmål. Det kan det bli bråk av. Det blei det også med bildeboka *Plommetreet* (1984), illustrert av Olav Hagen.

Å utfordre rommet mellom draum og verkelegheit

På det konkrete planet er *Plommetreet* forteljinga om ein gut som svelgjer ein plommestein. Etter kvart veks det fram greiner og blad på guten som gradvis blir omskapt til eit plommetre. Metamorfosen, eit motiv vi kjenner frå myter og eventyr, inneber at grensene mellom menneske og andre levande organismar viskast ut. Faren tar avstand frå sonen som rømmer og slår rot på ein audegard. Ein familie kjem flyttande til garden og viser empati for treet. Først når plommetreet møter omsorg, våger det å utfalde seg som menneske. Det er nærliggande å lese teksten som ei biletleg framstilling av kva som kan skje med eit barn som ikkje opplever kjærleik.

I *Plommetreet* fungerer dei surrealistiske innslaga som ei *utviding* av kvardagen. Draumen er ein av poesiens sentrale stader i surrealistisk teori. Surrealistane ville erstatte ei tradisjonell røyndomsoppfatning med det umedvitne, som dei oppfatta som sjølve kongevegen til erkjenning. Innanfor ein slik tenkemåte blir grensene mellom draum og realitet, fornuft og galskap tøygde. Slik er det også i denne boka. Handlingane føregår i mellomrommet mellom det kvardagslege og det eventyrlege. Tankar, minne og fantasiar er viktigare enn den ytre handlinga i boka. Det realistisk gjenkjennelege og det surrealistiske er skildra med same krav på autentisitet, kvardagen blir underleggjort og poetisert. Dette er eit grep Sande bruker i fleire av barnebøkene sine.

At kjenslene i *Plommetreet* verka provoserande på vaksne lesarar, kom tydeleg til uttrykk i resepsjonen. ”Uhyggeleg”, ”ekkelt”, ”skremmande” og ”grotesk” var ord som gjekk att i bokmeldingane, også i det elles liberale *Dagbladet*.⁶ I denne situasjonen rykte forfattaren Tormod Haugen ut med heile sin autoritet og tok boka i forsvar. Etter Haugen si meining var Sande modig som braut med barnelitteraturens stadige insistering på barndommen som ein lykkeleg og sorgfri periode.⁷ Haugen såg kritikken av Sandes bok som uttrykk for sensur og formynderi. Desto meir oppsiktsvekkjande var det at boka fekk Kulturdepartementets pris for årets beste bildebok. Prisen markerte eit gjennombrot for Sande som barnebokforfattar.

Den samansette og konfliktfylte relasjonen mellom barn og foreldre i *Plommetreet* er tematisert i fleire av Sandes bøker. I bildeboka *Frosken* (2003), illustrert av Gry Moursund, er relasjonen framstilt i ein mørk, nesten resignert tone. Her går to historier lenge parallelt, før dei flettar seg inn i og kommenterer kvarandre. Den eine

6 Tone Solbergs og Harald Flors melding av *Plommetreet* i *Dagbladet* 30.11.1984.

7 Tormod Haugen: ”Spreng grensene!” i *Dagbladet* 05.01.1985.